

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

ปัตตานีในอดีตประกอบด้วยจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และอำเภอบางอำเภอของจังหวัดสงขลา อันได้แก่อำเภอจะนะ อำเภอนาทวี อำเภอเทพาและอำเภอสะบ้าย้อยในปัจจุบัน เป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย อะฮ์มัด ฟัตฮี (Ahmad Fathy, 1994 : 3) ได้กล่าวว่า

“ปัตตานีเป็นเมืองแห่งประวัติศาสตร์ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่าเมืองต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายูด้วยกัน เช่น เมืองมะละกา ยะโฮร์ สลังงอร์ และเมืองอื่น ๆ...”

ปัตตานีมีประวัติศาสตร์ที่ย้อนอดีตตั้งแต่ราชวงศ์กษัตริย์มลายูฮินดูซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย เป็นดินแดนที่มีชื่อว่า “ลังกาสุกะ” (Mohd.¹Zamberi, 1999 : 22) ซึ่งตามการบันทึกของนักสำรวจประวัติศาสตร์จีนที่ได้ติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ 2 ได้อธิบายว่า ราชวงศ์ “ลังกาสุกะ” (Langka suka) หรือ Lang - ya - shia ในภาษาจีน (Nik Anuar, 1999 : 22) มีแหล่งที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของแหลมมลายู มีอาณาเขตติดต่อกับเคดาห์และกัณฑ์ตันของประเทศมาเลเซีย (Mohd. Zamberi, 1999 : 22) ตามประวัติศาสตร์จีนที่เขียนในสมัยราชวงศ์เหลียง (ค.ศ. 502-566) ได้อธิบายว่า ราชวงศ์ลังกาสุกะตั้งขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 1 คือประมาณ ค.ศ. 80-100 (อ.บางนรา, 2519 : 3) ราชวงศ์ลังกาสุกะนี้ได้ปกครองปัตตานีจนกระทั่งต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13 เมื่อราชวงศ์ลังกาสุกะล่มสลายลงราชวงศ์แห่งปัตตานีได้เข้ามาปกครอง (Nik Anuar, 1999 : 15)

จากสภาพทางด้านภูมิศาสตร์ของปัตตานีที่มีเขตแดนติดกับทะเล ดินแดนแห่งนี้จึงเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่ง เรือบรรทุกสินค้าที่เข้ามาค้าขายระหว่างประเทศจีนและประเทศอินเดียได้หยุดพักเพื่อนำสินค้ามาค้าขาย พื้นที่บริเวณนี้มีความมั่งคั่งทางด้านเศรษฐกิจ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งให้ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศใกล้เคียงต้องการที่จะยึดครองปัตตานีเป็นเมืองขึ้น (Mohd. Zamberi, 1999 : 22) แต่เนื่องจากกองกำลังทหารของปัตตานีมีความเข้มแข็ง อีกทั้งมีกษัตริย์ที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นผู้ปกครองทำให้ประเทศไทยไม่สามารถยึดครองปัตตานีได้โดยง่าย

ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่าประเทศไทยพยายามที่จะยึดครองปัตตานีมากกว่า 10 ครั้ง (Mohd. Zamberi, 1999 : 22-23) จนกระทั่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ไทยสามารถยึดครองปัตตานีได้เป็นผลสำเร็จ และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ได้จัดรูปแบบการปกครองพื้นที่นี้เสียใหม่โดยแยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง

¹คำว่า Mohd. เป็นคำย่อจากคำว่า Mohammad อ่านว่า มุฮัมมัด

อันได้แก่ ปัตตานี ยะหริ่ง หนองจิก ยะลา สาย² รามัน และระแงะ โดยที่หัวเมืองทั้ง 7 นี้อยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองสงขลา (อิบรอฮีม ชุกรี, 2541 : 34) การดำเนินการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองทั้งเจ็ดเป็นระบบเทศาภิบาลแบ่งเป็น 2 ระยะ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1896-1906 เป็นช่วงที่รวมหัวเมืองทั้ง 7 อยู่ภายใต้การดูแลของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช และช่วงที่ 2 ดินแดนหัวเมืองทั้งเจ็ดเป็นมณฑลเทศาภิบาลเรียกว่า “มณฑลปัตตานี” ต่อมาได้ปรับหัวเมืองทั้ง 7 ให้เหลือ 4 เมือง ได้แก่ เมืองปัตตานี เมืองยะลา เมืองสายบุรี และเมืองระแงะ (สมโชติ อ๋องสกุล, 2521 : 118) และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยามพุทธศักราช 2476 มีการจัดระเบียบราชการบริหารออกเป็นการบริหารส่วนกลาง การบริหารส่วนภูมิภาคและการบริหารส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัตินี้ไม่มีการบริหารส่วนภูมิภาคเป็นมณฑล จึงได้ยุบมณฑลหัวราชอาณาจักรเป็นจังหวัด ดังนั้นมณฑลปัตตานีจึงแบ่งออกเป็น 3 จังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส (รัตติยา สาและ, 2540 : 57-58)

จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองในปัตตานีตั้งแต่ปี ค.ศ. 1898 ทำให้ตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคม เช่น คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ จากเดิมที่เป็นชาวมลายูปัตตานีกลายมาเป็นบุคคลที่ถูกแต่งตั้งจากรัฐบาลส่วนกลางโดยตรง การบริหารทั้งหมดได้ดำเนินการตามรูปแบบของรัฐบาลไทยแม้กระทั่งตำแหน่งเล็ก ๆ เช่น เสมียน พนักงานต่าง ๆ เกือบทั้งหมดอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของประเทศไทยมาจากการแต่งตั้งจากกรุงเทพฯ (Nik Anuar, 1999 : 44)

ในระหว่างเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา (ค.ศ. 1942-1945) ฝ่ายพันธมิตรมองว่าประเทศไทยเข้าข้างฝ่ายญี่ปุ่น เพราะประเทศไทยภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี จอมพล. ปิบูลสงคราม (ดูรูปที่ 13 หน้า 106) ในขณะนั้นได้ตัดสินใจเข้าข้างฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายอักษะโดยการให้ประเทศญี่ปุ่นใช้ดินแดนทางตอนใต้ของประเทศไทยเป็นเส้นทางเดินทัพสู่แหลมมลายูและประเทศอื่นๆ ทางตอนเหนือ และเพื่อเป็นสิ่งตอบแทนแก่ประเทศไทย ประเทศญี่ปุ่นได้สัญญาที่จะมอบรัฐในสหพันธรัฐมลายาของอังกฤษ (British Malay) ทั้งสี่รัฐทางตอนเหนือคือ กลันตัน เคดาห์ ตรังกานูและเปอร์ลิส ให้แก่ประเทศไทย ดังนั้นเมื่อวันที่ 25 มกราคม ค.ศ. 1942 ประเทศไทยจึงประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกา จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นการเปิดโอกาสแก่ชาวมลายูปัตตานีอีกครั้งหนึ่งที่จะขอรับการสนับสนุนจากประเทศอังกฤษเพื่อต่อสู้ให้ได้ อิสรภาพของรัฐและเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียง (Nik Anuar, 1999 : 54) คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทยกลับคืนมา

ในขณะนั้นได้มีบุคคลสำคัญผู้หนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนให้ต่อสู้เพื่อเรียกร้องอิสรภาพของปัตตานี คือ เต็งกูมะฮมุด มะฮิดดิน (ดูรูปที่ 3-5 หน้า 96-98) ท่านเกิดในปี ค.ศ. 1905 ที่ปัตตานี (Ahmad Fathy, 1994 : 93) เป็นบุตรชายคนที่ 6 ของเต็งกูอัลดกอเดร์ กอมารุดดิน (ดูรูปที่ 8 หน้า 101) กษัตริย์ปกครองปัตตานีองค์สุดท้าย (Nik Anuar, 1999 : 54) ได้รับการศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียน Padang Garong โกตาบารู กลันตัน ระหว่างปี ค.ศ. 1916-1918 จากนั้นได้ย้ายไปยังโรงเรียนของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามโกตาบารูเป็นเวลา 2 ปี ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1920-1923 ท่านได้เข้ารับ

² สาย คือเมืองสาย ในปัจจุบันเป็นอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

การศึกษาต่อที่โรงเรียนรอยัลอัลสสัมชัญในกรุงเทพฯเป็นเวลา 3 ปี ค.ศ. 1923-1925 ท่านได้ย้ายเข้าศึกษาที่โรงเรียนอังกฤษ (English School) ที่เกาะปีนัง และสุดท้ายท่านได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียน ปีนัง ฟรี สกูล (Penang Free School) จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมปลาย (Senior Cambridge) ท่านเป็นคนที่มีความกล้าหาญ เฉลียวฉลาดและมีจิตวิญญาณแห่งนักต่อสู้เพื่อมาตุภูมิ

เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินเป็นผู้ที่มีความสามารถและมีบทบาทในการพัฒนาสังคมของชาวมลายูปัตตานี เช่น ในช่วงที่ประเทศญี่ปุ่นได้เข้ามารุกรานแผ่นดินมลายูนั่นท่านเป็นผู้นำเพื่อต่อต้านทหารญี่ปุ่นโดยร่วมมือกับทหารอังกฤษ หลังจากนั้นท่านได้ไปประจำการที่นิวเดลี ประเทศอินเดียเพราะได้รับมอบหมายจากฝ่ายอังกฤษให้ไปประสานกับพี่น้องมุสลิมในมัทกะฮู ประเทศซาอุดีอาระเบีย โดยเป็นผู้นำในกองกำลัง 136³ (Force 136) ฝ่ายมลายู ในระหว่างปี ค.ศ. 1945-1949 เป็นผู้นำในขบวนการกัมปาร์ (GAMPAR)⁴ (Mohd. Zamberi, 1999 : 15) ระหว่างปี ค.ศ. 1933-1941 ได้รับตำแหน่งเป็นศึกษานิเทศก์โรงเรียนมลายูกลันตันและเป็นหัวหน้าฝึกทหารมลายูเพื่อกู้อิสรภาพแผ่นดินมลายูจากประเทศไทยอีกด้วย เมื่อฝ่ายญี่ปุ่นแพ้สงครามท่านกลับไปยังกลันตันจึงได้เห็นชาวมลายูปัตตานีกำลังประสบกับความลำบากยากเข็ญจากการปกครองของประเทศไทย ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่กระทบต่อความรู้สึกของท่านซึ่งมีสายเลือดมลายูปัตตานี นับได้ว่าท่านเป็นบุคคลผู้หนึ่งที่มีความชำนาญทั้งทางด้านการศึกษา การทหาร การต่อสู้ทั้งด้านการเมือง และมีความเชี่ยวชาญในด้านอื่นอีกหลายด้าน

ชีวประวัติของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินเป็นชีวประวัติที่ควรมีการเผยแพร่ให้แก่คนรุ่นหลังได้ทราบและภูมิใจ ทั้งนี้เพราะการทำงานของท่านมุ่งเน้นที่จะสร้างความภาคภูมิใจและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชาวมลายูเพื่อส่งเสริมให้สถาบันสังคมมีความเข้มแข็ง แต่เนื่องจากข้อมูล หลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับชีวประวัติของท่านยังมีไม่เพียงพอหรือยังกระจัดกระจาย และยังไม่พบว่ามีผู้ใดทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้มาก่อน จึงควรที่จะรวบรวมข้อมูลให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของท่านพร้อมกับอิทธิพลแนวความคิดของท่านเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม การที่ผู้วิจัยได้หยิบยกเรื่องของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินมาศึกษานั้นมิได้มีเจตนาเพื่อให้เกิดความขัดแย้งแต่ประการใด แต่เพื่อให้ชาวมลายูปัตตานีได้ภูมิใจและได้อุทิศใจซึ่งวัฒนธรรมที่จะช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งทางด้านสังคมของชาวมลายู เช่น เกี่ยวกับการทำงานและผลงานต่างๆ ของท่าน เพื่อให้คนไทยได้รู้และเข้าใจเกี่ยวกับตัวท่านและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ดังนั้นจากปัญหาดังกล่าวการศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน และอิทธิพลแนวคิดในการพัฒนาสังคมของท่านเป็นสิ่งที่ต้องบอกถึงชีวิตและบทบาทของท่านให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และเข้าใจมากขึ้น

³ เป็นองค์กรทางทหารของอังกฤษที่ประเทศอินเดียเพื่อต่อสู้ในการกู้ประเทศมลายูคืนจากประเทศญี่ปุ่น

⁴ Gabungan Melayu Patani Raya

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ เต็งกูมะฮมูด มะไฮยิตดิน : ชีวิตประวัติและแนวคิดในการพัฒนาสังคม ผู้ศึกษาได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ตอน ดังนี้
 สภาพสังคมโดยทั่วไปของปัตตานีก่อนสมัยเต็งกูมะฮมูด มะไฮยิตดิน
 ชีวิตประวัติของเต็งกูมะฮมูด มะไฮยิตดิน
 แนวคิดของเต็งกูมะฮมูด มะไฮยิตดิน

1 สภาพสังคมโดยทั่วไปของปัตตานีก่อนสมัยเต็งกูมะฮมูด มะไฮยิตดิน

1.1 สภาพภูมิศาสตร์

สภาพทางภูมิศาสตร์ของปัตตานี นิอันวาร์ (Nik Anuar, 1999 : 15 quoting Poul weatley) ได้มีความเห็นเกี่ยวกับปัตตานีในหนังสือ “*Sejarah Perjuangan Melayu Patani*” ว่า ตามการบันทึกของนักสำรวจประวัติศาสตร์จีนที่ได้ทำการติดต่อกับประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ 2 นั้น มีราชวงศ์ที่ชื่อว่า “ลังกาสุกะ” (Langka Suka) หรือ Lang ya Shia ในภาษาจีน และชะอรอนี อับดุลละฮุ (Syakrani Abdullah, 1668 : 30) ได้อธิบายในหนังสือ “*Tarikh Patani*” ว่า ราชวงศ์ลังกาสุกะมีกษัตริย์ปกครองหลังจากอิซาบุตรมรซัมกำเนิด 200 ปี (ค.ศ.200) ราชวงศ์นี้อยู่ภายใต้การปกครองของฮินดูซึ่งได้เข้ามาค้าขายยังเกาะที่มีปลายแหลมอยู่ 3 ด้านกับเคดาห์ ราชวงศ์ลังกาสุกะนี้รวมถึงนครศรีธรรมราช (Legor) และสงขลา (Senggura) กว้างไกลถึงปัตตานี ราชวงศ์ลังกาสุกะจึงเต็มไปด้วยบุคคลชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาติดต่การค้าขายซึ่งเดินทางโดยใช้เรือใบและบางพวกเดินทางด้วยช้างบรรทุกสินค้าเดินทางผ่านภูเขาไปยังเคดาห์ ระยะทางจากเคดาห์ถึงปัตตานีโดยเดินทางและหยุดพักผ่อนบ้างใช้เวลา 1 เดือนกับอีก 25 วัน

สำหรับแหล่งที่ตั้งของปัตตานี นิอันวาร์ (Nik Anuar, 1999 : 15) ได้อธิบายในหนังสือของท่าน “*Sejarah Perjuangan Melayu Patani*” ว่า นักประวัติศาสตร์ยุโรปมีความเชื่อว่า ราชวงศ์ลังกาสุกะที่ตั้งอยู่ที่ชายฝั่งตะวันออกของแหลมมลายูระหว่างสงขลาและรัฐกลันตันนั้นคือพื้นที่ดั้งเดิมของปัตตานี หะสัน หมัดหมาน (Hasan Madmam, 1999 : 11) ได้แสดงทัศนะในหนังสือ “*The Pondok and Madrasah in Pattani*” ว่า ปัตตานีตั้งอยู่บนชายฝั่งตะวันออกทางภาคใต้ของประเทศไทย ดินแดนส่วนนี้ได้ปกครองโดยราชวงศ์มลายูเป็นเวลาหลายศตวรรษ และในสมัยแห่งความเจริญรุ่งเรืองนี้ปัตตานีได้ปกครองโดยสุลต่านมลายู ร่องรอยแห่งการปกครองของราชวงศ์ดังกล่าวยังมีให้เห็นจนกระทั่งปัจจุบัน

สำหรับการเข้ามาของศาสนาอิสลามที่ปัตตานีนั้น ไม่สามารถสรุปได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร แต่นักวิชาการหลายๆ ท่านได้ให้ความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ฮิว และ ไวแอต (Teeuw, A. and D.K. Wyatt, 1970 : 3) ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเข้ามาของศาสนาอิสลามที่ปัตตานีในหนังสือ “*Hikayat Patani*” ว่า จากหลักฐานในยุคแรก d’ Eredia เขียนในปี ค.ศ. 1613 กล่าวว่า ศาสนาอิสลามเข้ามาปัตตานีและปาหังก่อนมะละกา และที่ตรงกานูนั้นศาสนาอิสลามได้เข้ามาในปี ค.ศ. 1386-1387 สำหรับ วันกาเดร์ (Wan Kadir, 1990 : 32) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “*Muslim Separatism*” ว่า ศาสนาอิสลามได้เข้ามาที่ปัตตานีในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12 จากการเข้ามาค้าขายของพ่อค้าอาหรับ จีนและ

อินเดีย ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้บางคนได้แต่งงานกับชาวพื้นเมืองปัตตานี จึงได้สร้างสังคมแห่งความเป็นมุสลิมขึ้น หลังจากศาสนาอิสลามเข้ามาในบริเวณพื้นที่แห่งนี้เป็นเวลากว่า 3 ศตวรรษ กษัตริย์ปัตตานีเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม และปัตตานีได้ประกาศเป็นรัฐอิสลามในปี ค.ศ.1457

ชัยยิด นายิบ (Syed Naguib, 1969 : 11) ได้อธิบายในหนังสือ *“Preliminary Statement on a General Theory of the Islamization of the Malay-Indonesian Archipelago”* ว่า จากการบันทึกของนักประวัติศาสตร์จีนเกี่ยวกับการเข้ามาอาศัยของชาวมุสลิมในหมู่เกาะมลายู (Malay Archipelago) ได้มีการกล่าวว่า ชาวอาหรับได้เข้ามาอาศัยอยู่ทางตะวันออกของเกาะสุมาตราในปี ค.ศ. 674 เช่นเดียวกับอัล-มัซูดิ (al-Masudi, qouted in Syed Naguib, 1969 : 11) ได้กล่าวว่า พ่อค้ามุสลิมจากเปอร์เซียประมาณ 120,000 หรือ 200,000 คนได้อาศัยอยู่ในกวางตุ้งของประเทศจีนและได้ลี้ภัยจากการปกครองของราชวงศ์ Hi-Tsung⁵ (ค.ศ. 878-889) ไปยังเคดาห์ซึ่งตั้งอยู่ทางชายฝั่งตะวันตกของแหลมมลายู อะฮ์มัด ฟัดฮี (Ahmad Fathy, 1994 : 7-8) อธิบายในหนังสือ *“Pengantar Sejarah Patani”* ว่า ราชวงศ์ลังกาสุกะนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านการค้าขาย พ่อค้าจำนวนมากได้มาเทียบท่าที่บริเวณชายหาด โดยเฉพาะเรือสินค้าที่เดินทางค้าขายระหว่างดินแดนมลายูกับเวียดนาม ในปี ค.ศ.450 นักเดินทางชาวจีนคนหนึ่งได้บันทึกไว้ว่าที่ปัตตานี (Langkasuka) เขาได้พบกับชาวฮินดูจากประเทศอินเดียหลายคนที่อาศัยในพระราชวังของกษัตริย์ จากการบันทึกนี้เป็นหลักฐานยืนยันว่าศาสนาพราหมณ์และฮินดูได้ตั้งรกรากที่ปัตตานีก่อน ค.ศ. 450 เมื่อราชวงศ์ศรีวิชัยแผ่ขยายมายังนครศรีธรรมราชได้ในปี ค.ศ.775 หลังจากนั้นได้ขยายอำนาจมาทางใต้ (ปัตตานี) นับแต่นั้นมาชาวปัตตานีเริ่มละทิ้งศาสนาฮินดูและเข้ารับนับถือพุทธศาสนา นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าราชวงศ์ศรีวิชัยนี้เองได้เผยแพร่ภาษามลายูแก่ชาวปัตตานี โดยมีหลักฐานที่สามารถแสดงให้เห็น ได้แก่ พระพุทธรูปสมัยศรีวิชัยในวัดอ่า จังหวัดยะลา

อ.บางนรา (2519 : 1-15) ได้อธิบายเกี่ยวกับปัตตานีในหนังสือ *“ปัตตานี อดีต - ปัจจุบัน”* ว่า อิสลามเข้ามาปัตตานีประมาณ 300 กว่าปี กษัตริย์ปัตตานีจึงเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าพ่อค้าอาหรับเป็นผู้นำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ โดยเข้าสู่หมู่ประชาชนชาวปัตตานีและเข้าสู่ชนชั้นปกครอง สำหรับกษัตริย์ปัตตานีนั้นเชื่อกันว่าเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามในราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 คือประมาณ ค.ศ. 1457 สุรเดช หรีมโตะสัน (Suradech Reemtohsun, 2000 : 95-96) ได้เขียนในวิทยานิพนธ์เรื่อง *“Pondok and the Challenge of Modernity”* เกี่ยวกับการเข้ามาของศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า การเข้ามาของศาสนาอิสลามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ทำให้วัฒนธรรมและแนวคิดของประชาชนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากดั้งเดิมที่นับถือศาสนาฮินดู พุทธ ได้หันเข้ามานับถือศาสนาที่มีความเชื่อต่อพระเจ้าองค์เดียวคือ ศาสนาอิสลาม

พรรณงาม เก้าธรรมสาร (2518 : บทคัดย่อ) ได้ให้ทัศนะในวิทยานิพนธ์เรื่อง *“การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”* ว่า การปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญระยะหนึ่งในประวัติศาสตร์การปกครองดินแดนส่วนนี้ของประเทศไทย รัฐบาลได้นำระบบ

⁵ เปรียบเทียบปี ค.ศ. แล้วจะตรงกับสมัยราชวงศ์ถังซึ่งปกครองระหว่างปี ค.ศ. 618-909 (เพ็ชรี สุมิตร, 2518 : 99)

เทศาภิบาลมาใช้โดยมีจุดประสงค์ที่จะรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง เป็นผลให้การปกครองดินแดนส่วนนี้มีรูปแบบที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับส่วนอื่นของประเทศ สุรินทร์ พิศสุวรรณ (Surin Pitsuwan, 1982 : 271) ได้สรุปในวิทยานิพนธ์เรื่อง “Islam and Malay Nationalism : A Case study of the Malay - Muslims of Southern Thailand” ว่า จำนวนประชากรของชาวมลายูปัตตานีที่อยู่ภายใต้การปกครองของไทยนั้นมีจำนวนน้อยมาก อย่างไรก็ตามจากอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่เป็นตัวกำหนดให้เป็นชนชาติเดียวกัน จากเหตุนี้เองที่ทำให้ชาวมลายูปัตตานีได้แพร่หลายออกสู่ส่วนต่างๆ ของประเทศไทยอย่างกว้างขวาง

1.2 การศึกษา

การศึกษาในปัตตานีนั้น มุฮัมมัด ซัมเบอร์รี (Mohd. Zamberi, 1994 : 93) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของการศึกษาที่ปัตตานีในหนังสือ “Pattani Dalam Tamadun Melayu” ว่า ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ปัตตานีมีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมอิสลาม นอกจากนี้ปัตตานียังเป็นศูนย์กลางของวรรณคดีมลายูอิสลามซึ่งเป็นผลจากการเคลื่อนไหวของบรรดาอุลาม่า⁶ ที่มีชื่อเสียง อุลาม่าเหล่านั้นนอกจากเป็นที่รู้จักในภูมิภาคนี้แล้วยังเป็นที่รู้จักในตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนืออีกด้วย อุลาม่าปัตตานีบางคนได้รับอนุญาตให้ทำการสอนในมัสยิดอัล-หะรอหมที่มักกะฮ์ ในขณะที่ปัตตานีได้รับการขนานนามว่าเป็นกระเจงเงาะของมักกะฮ์หรือเสาหลักแห่งมักกะฮ์ และท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาปอเนาะว่า ประวัติความเป็นมาของการศึกษาในรูปแบบปอเนาะเริ่มขึ้นพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาอิสลามในดินแดนมลายูและแพร่หลายพร้อมๆ กับการศึกษาอิสลาม เนื่องจากมีความเห็นว่าปัตตานีเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่อิสลามที่เก่าแก่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าสถาบันการศึกษาปอเนาะได้เกิดขึ้นครั้งแรกที่ปัตตานี ถือว่าเป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เว็บสเตอร์ (Webster, 1758 : 981) ได้อธิบายความหมายของปอเนาะในหนังสือ “Webster’s New International Dictionary of the English Language” ว่า คำว่า “ปอเนาะ” หรือ คำว่า Fonduk, fondouk, fondok, funduck เป็นคำที่มาจากคำภาษาอาหรับว่า “Funduq” ซึ่งคำดั้งเดิมมาจากภาษากรีกว่า “Pandokos” หมายถึง การได้รับทุกสิ่งทุกอย่างหรือใช้ในความหมายโรงแรม สำหรับในแอฟริกาเหนือคำดังกล่าวจะแปลว่า การทำธุรกิจหรือโกดังสินค้า และนอกจากนั้นจะใช้ในความหมายของคำว่าโรงแรมเช่นกัน अबดุลเลาะฮ์ ตาอิบ (Abdullah Taib, 1989 : 3) ได้ให้ทัศนะในหนังสือ “Madrasah : Satu Kajian Transformasi sosial Masyarakat Melayu tani” ว่า หลังจากศาสนาอิสลามเข้ามาในพื้นที่แห่งนี้เป็นเวลาหลายศตวรรษ ปอเนาะจึงกลายเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญในแผ่นดินมลายูและได้มีการพัฒนานับตั้งแต่สมัยการล่าอาณานิคมจนกระทั่งปัจจุบัน

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2531 : 242) ได้อธิบายในหนังสือ “กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม” เกี่ยวกับสถานที่ที่ใช้สอนในระบบการศึกษารูปแบบปอเนาะว่า สถานที่สอนมักได้แก่ มัสยิด บ้านอิหม่ามหรือบ้านผู้รู้คนอื่นๆ ในหมู่บ้านตลอดจนที่บ้านของตนเองซึ่งพ่อแม่จะเป็นผู้สอน

⁶ นักวิชาการอิสลาม

สำหรับ อิมรอน มะลูลีม (2538 : 36-37) ได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะของปอเนาะในหนังสือ “วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้” ว่า ลักษณะของโรงเรียนปอเนาะในภาคใต้ คือ มีกระท่อมจำนวนหนึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัยของนักเรียน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยเป็นเวลานาน ปอเนาะส่วนใหญ่อยู่ในชนบท ที่ดินที่ใช้ปลูกกระท่อมเป็นของครูหรืออาจเป็นที่ดินที่ได้รับบริจาค (วากัฟ) โดยที่นักเรียนไม่ต้องเสียค่าเช่า อาคารที่ครูใช้สอนเรียกว่า “บาลีย์เซาะฮ์” หรือ “บาลีย์” มักจะอยู่ติดกับบ้านของครู ตัวครูเรียกว่า “โต๊ะครู” ทำการสอนโดยไม่รับเงินเดือน จึงต้องทำงานอย่างอื่นด้วย เช่น ทำนา ทำไร่หรืออาชีพอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นเหมือนบิดากับบุตร อายุของนักเรียนส่วนใหญ่ที่มาศึกษาอยู่ในระหว่าง 15-25 ปี มีทั้งโสดและแต่งงานแล้ว สุรินทร์ พิศสุวรรณ (Surin Pitsuwan, 1982 : 271) ได้อธิบายว่า วิชาที่สอนในระบบการศึกษาแบบปอเนาะประกอบด้วยวิชา อัลกุรอ่าน ตัฟซีร ฟิกห์ อุศูลุลฟิกห์ หะดีษ นาฮฺและซอรอฟ เตายีต ตะเซวูฟ ประวัติศาสตร์ กาลาม อัคลาภ บาลาเฆาะฮ์ และฟารอเอะ

1.3 การเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองของปัตตานีนั้นมีระยะเวลาการปกครองที่ยาวนาน นักวิชาการแต่ละคนได้ให้แนวคิดและทัศนะที่แตกต่างกันดังนี้

อ.บางนรา (2519 : 11) ได้อธิบายในหนังสือ “ปัตตานี อดีต - ปัจจุบัน” ว่าแรกเริ่มเดิมทีกษัตริย์ปัตตานีนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่โกตามะหฺลิสัย ปกครองโดยพญาตุกรูมหายาน ส่วนครองชัยหัตถา (2541 : 128) ได้อธิบายในหนังสือ “ปัตตานี : การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต” ว่าแหล่งที่ตั้งของพระราชวังนั้นมีความห่างไกลและลำบากต่อพ่อค้าที่เดินทางมาค้าขาย ดังนั้นพญาตุนักปาซึ่งเป็นบุตรของพญาตุกรูมหายานจึงย้ายศูนย์กลางการปกครองไปยังหมู่บ้านท่าเรือแห่งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงตั้งชื่อว่า “ปัตตานี” มีความเชื่อว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่หมู่บ้านกรือเซะ เป็นหมู่บ้านหนึ่งในเขตอำเภอเมืองของจังหวัดปัตตานีปัจจุบัน อิบรอฮีม ซุกรี (2541 : 30) ได้อธิบายในหนังสือ “ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี” ว่า ปัตตานีได้มีกษัตริย์ปกครองมากมายและสร้างความเจริญรุ่งเรืองเป็นเวลาหลายปี จนกระทั่งปี ค.ศ 1789 เมื่อทัพพม่าได้โจมตีเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมอบอำนาจให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทซึ่งเป็นพระมหาอุปราชนำทัพไทยออกต้าน กองทัพไทยได้ขึ้นมาสสมทบกับทัพเมืองนครศรีธรรมราชต่อสู้กับพม่าเป็นเวลาหลายเดือนจนกระทั่งทัพพม่าแตกถอยร่นกลับไป เมื่อสงครามยุติลง กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้นำทัพเข้าสู่เมืองสงขลาเพื่อจัดเตรียมการปกครองที่นั่น หลังจากนั้นจึงส่งทูตมายังเมืองปัตตานีขอร้องให้สุลต่านมุฮัมหมัดยอมจำนน แต่กษัตริย์ปัตตานีและเสนาบดีผู้ใหญ่ไม่ยินยอม ด้วยเหตุนี้พระมหาอุปราชจึงทรงบัญชาให้พระยากลาโหมเป็นแม่ทัพนำกำลังทหารยาตราทัพมาที่ปัตตานีและทรงกำชับให้ยึดเมืองให้ได้

เมื่อปัตตานีตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย รัฐบาลไทยได้มีการจัดและเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในปัตตานีเสียใหม่ดังที่ อิมรอน มะลูลีม (2538 : 54) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะการเมืองการปกครองของปัตตานีในหนังสือ “วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้” ว่าในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงเล็งระบบการปกครองแบบเจ็ดหัวเมืองและเปลี่ยนมาใช้ระบบการปกครองแบบ “มณฑลเทศาภิบาล” แทน กระทรวงมหาดไทยได้ออกกฎข้อบังคับที่เรียกว่า “กฎข้อบังคับการปกครองหัวเมืองต่างๆ” เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1901 กฎข้อบังคับนี้กำหนดให้หัวเมืองทั้งเจ็ด แต่ละเมืองมีหน่วยการบริหารของตนเองไปรวมอยู่กับเขตการปกครองที่เรียกว่า “มณฑล”

เมื่อเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาลแล้วกษัตริย์ปัตตานีหมดอำนาจลง ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์มลายูปัตตานีกับกษัตริย์ไทยจนกระทั่งนำไปสู่การต่อต้านขึ้น ในสมัยนั้นปัตตานีมีเต็งกูอับลกาเดร์ กอมารุดดิน ผู้เป็นบิดาของเต็งกูมะฮมูด มะไฮยิดดิน เป็นผู้ปกครอง (ค.ศ. 1902) (Mohd. Zamberi, 1993 : 24)

2 ชีวิตประวัติของเต็งกูมะฮมูด มะไฮยิดดิน

เต็งกูมะฮมูด มะไฮยิดดินเป็นบุตรคนที่ 6 จากจำนวนพี่น้องทั้งหมด 7 คนของเต็งกูอับลกาเดร์ กอมารุดดินกับเจ๊ะโมมูนะฮู มเหสีคนที่ 3⁷ ท่านเกิดเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม ปี ค.ศ 1908 ที่วังจะบังติกอ ปัตตานี มารดาของท่านได้เสียชีวิตเมื่อท่านมีอายุ 4 ขวบเศษ ดังนั้นท่านจึงได้รับการเลี้ยงดูโดยเต็งกู เกิมบัง มเหสีองค์แรกของบิดา (Walker D., 1972 : 375) ด้วยเหตุนี้เต็งกูมะฮมูด มะไฮยิดดินได้ใช้ชีวิตของท่านในวัยเยาว์ส่วนใหญ่ที่วังจะบังติกอ ปัตตานี ได้รับการศึกษาครั้งแรกที่กลันตัน และประเทศไทย หลังจากนั้นได้ศึกษาต่อที่ปีนัง ท่านได้เริ่มกิจการงานครั้งแรกโดยการเป็นศึกษานิเทศก์โรงเรียนมลายูกลันตัน (Supervisor) และเป็นหัวหน้าสถาบันการศึกษากลันตัน ครั้นเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ต่อต้านญี่ปุ่นไม่ให้ยึดครองกลันตัน แต่สุดท้ายประสบความล้มเหลวต้องล่าถอยพร้อม ๆ กับทหารอังกฤษไปตั้งหลักที่ประเทศสิงคโปร์และเดินทางต่อไปยังประเทศอินเดีย ท่านได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ของสถานีวิทยุกระจายเสียงใต้ดินอังกฤษฝ่ายมลายูในนิวเดลี ประเทศอินเดีย (All India Radio) ก่อนที่จะเข้าร่วมในกองกำลัง 136 ที่อังกฤษเป็นผู้ก่อตั้ง เมื่อสงครามยุติลงท่านได้เดินทางกลับมายังดินแดนมาตุภูมิ และได้เสียชีวิตในปี ค.ศ. 1954 ขณะมีอายุเพียง 46 ปี (Aziz Mahmood, 1985 : บทคัดย่อ)

มุฮัมมัด ซัมเบอร์รี (Mohd. Zamberi, 1993 : 205) ได้อธิบายในหนังสือ “Umat Islam Patani : Sejarah dan Politik” ว่า เต็งกูมะฮมูด มะไฮยิดดินได้รับการศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียนโรยัลอัลฮัมซัยตุที่กรุงเทพฯ แต่ก่อนที่ท่านจะจบการศึกษาจากสถาบันแห่งนี้ท่านต้องย้ายไปยังกลันตันพร้อมกับครอบครัวเนื่องจากเกิดจลาจล ขึ้นในปี ค.ศ. 1923 ที่หมู่บ้านบลูกาสามะอะ อำเภอบาเจาะ และหมู่บ้านดุซงญอ อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส โดยที่บิดาของท่านถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการก่อจลาจลครั้งนั้นด้วย หลังจากนั้นท่านได้เข้ารับการศึกษต่อที่โรงเรียน ปีนัง ฟรี สกูล (Penang Free School) จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปลาย (Senior Cambridge)

⁷ พระมเหสีทั้ง 3 ของเต็งกูอับลกาเดร์ กอมารุดดิน คือ เต็งกูเกิมบัง เต็งกูปัตตริ และเจ๊ะโมมูนะฮูตามลำดับ

นอกจากตั้งกมุขมุต มะไฮยิตดิน เป็นที่รู้จักของชาวมลายูมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้ในนามสั้นๆ ว่า “กูดิน” เคยได้รับการอุปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ศึกษาที่กรุงเทพฯ ในฐานะมหาดเล็กหลวงก่อนที่จะเดินทางไปศึกษาต่ออังกฤษ แต่ในที่สุดต้องอาศัยอยู่ใน กลันตันตลอดมา เนื่องจากพระยารัษฎานุประดิษฐ์อภัยภูบาลเจ้าเมืองภูเก็ตได้ก่อการ “กบฏ” ในปี ค.ศ. 1923 และหลบหนีจากการจับกุมไปอยู่ในกลันตัน⁶ (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2532 :35)

เมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ตั้งกมุขมุต มะไฮยิตดินได้เดินทางออกนอกประเทศและร่วมมือกับอังกฤษโดยเป็นสมาชิกในกองกำลังอาสาสมัครของกลันตันจนได้รับเหรียญกล้าหาญ ต่อมาได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าประชาสัมพันธ์ของสถานีวิทยุกระจ่ายเสียงใต้ดินอังกฤษในนิวเดลี ประเทศอินเดีย ได้เรียกร้องให้ชาวมลายูต่อต้านกองทัพญี่ปุ่น หลังจากนั้นท่านได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติการอีกหลายประการในตะวันออกกลางและในประเทศอังกฤษ ในตอนปลายของสงครามมหาเอเชียบูรพา นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในฐานะหัวหน้าเสรีไทยในประเทศไทยคนหนึ่งกล่าวว่า มีนายทหารอังกฤษคนหนึ่งในประเทศอินเดียกล่าวอวยพรในงานเลี้ยงฉลองอวยพรให้กับตั้งกมุขมุต มะไฮยิตดิน ว่า “Long Live the King of Pattani” (ขอให้กษัตริย์แห่งปัตตานีจงทรงพระเจริญ) นอกจากนั้นนาย พร้อม ชูแซ อดีตนายอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี ได้พบปะกับตั้งกมุขมุต มะไฮยิตดินในกลันตันเมื่อ ค.ศ 1948 ได้ให้ข้อมูลว่า :

“ผมได้เคยไปพบตั้งกมุขมุต มะไฮยิตดิน ท่านบอกว่าท่านเสียใจที่ทำให้ 4 จังหวัดปกครองตัวเองไม่ได้ อังกฤษสัญญามากมายตอนสงครามโลก แต่ไปๆ มาๆ ทำไม่ได้สักอย่าง ก็เลยตั้งขบวนการให้หะยีสุหลง ดำเนินการใน 4 จังหวัด...” (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2529 :45-46 อ้างจาก นายพร้อม ชูแซ (สัมภาษณ์), 15 พฤศจิกายน 2527)

แผนการของตั้งกมุขมุต มะไฮยิตดินที่จะมีต่อปัตตานีเดิม (ปัตตานี ยะลาและนราธิวาส) คือ ถ้าไทยต้องคืนดินแดนสี่จังหวัดในอินโดจีนให้แก่ประเทศฝรั่งเศส เขาก็จะดำเนินการแบ่งแยกดินแดนจังหวัดภาคใต้ทันที (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2529 : 40 อ้างจาก แซ่ม พรหมยงค์และอำนาจ ยุทธวิวัฒน์) หลังสงครามท่านได้พำนักอยู่ในกลันตันและได้เสียชีวิตเมื่อ ปี ค.ศ 1953

⁶ จากคำกล่าวที่ว่าพระยารัษฎานุประดิษฐ์อภัยภูบาลเป็นกบฏนั้น ตามความคิดเห็นของผู้ศึกษาแล้วพระยารัษฎานุประดิษฐ์มิได้ก่อการกบฏแต่อย่างใด แต่เป็นการต่อสู้เพื่อดำรงอยู่ของปัตตานี เรียกร้องความเป็นธรรมจากนโยบายการปกครองของไทยที่สร้างความไม่พึงพอใจแก่ชาวมลายูมุสลิมอันเนื่องมาจากนโยบายการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในสมัยจอมพล.พิบูลสงคราม แต่เมื่อรัฐบาลไทยมองว่าท่านเป็นผู้ก่อการกบฏ ดังนั้นเพื่อความปลอดภัยของท่านและครอบครัว ท่านจึงได้ลี้ภัยไปอยู่ที่กลันตันในสมัยนั้น

3 แนวคิดของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนในการพัฒนาสังคมชาวมลายูปัตตานี

เต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนเกิดที่ปัตตานี แต่เติบโตที่กลันตัน หากมองโดยภาพรวมแล้วท่านมีบทบาทที่กลันตันมากกว่าที่ปัตตานี เนื่องจากปัตตานีกับกลันตันถือว่าเป็นเมืองพี่เมืองน้อง ชาวมลายูกลันตันและมลายูปัตตานีได้ไปมาหาสู่กันตั้งแต่อดีต ราชวงศ์ปัตตานีแต่งงานกับราชวงศ์กลันตัน ดังนั้นวัฒนธรรมประเพณี ชีวิตการเป็นอยู่มีความคล้ายคลึงกัน ภาษาและสำเนียงที่ใช้บางคำเหมือนกันและบางคำมีความคล้ายคลึงกัน ถึงแม้แนวคิดบางเรื่องของท่านจะเน้นการพัฒนาสังคมของกลันตันโดยเฉพาะ แต่หากเราวิเคราะห์ทางด้านความสัมพันธ์ของทั้งสองเมืองนี้แล้ว เมื่อมีการพัฒนาที่กลันตันอิทธิพลจากการพัฒนาดังกล่าวก็จะมีผลต่อการพัฒนาที่ปัตตานีเช่นกัน นักวิชาการหรืออุลามาร์ปัตตานีหลายท่านมาจากตระกูลกลันตัน และเช่นเดียวกันกับที่กลันตันโต๊ะครู⁹หลายท่านจากปัตตานีได้ย้ายไปอยู่ที่กลันตันและเสียชีวิตที่นั่น ดังที่ หะสัน หมัดหมาน (Hasan Madmam, 1989 : 50) ได้อธิบายในหนังสือ *"Aspects of Development Islamic Education in Thailand and Malaysia"* ว่า "อุลามาร์ปัตตานีมีอิทธิพลต่ออุลามาร์กลันตันทั้งทางด้านการเขียนและการพูด หนังสือต่างๆที่เกี่ยวกับศาสนาของอุลามาร์ปัตตานี อุลามาร์กลันตันใช้เป็นแบบฉบับทั้งในด้านการอ่านและเขียน..."

3.1 แนวคิดด้านสังคม

อาซิส มะฮฺมุด (Aziz Mahmood, 1985 : 63-64) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนในการพัฒนาสังคมเพื่อให้เกิดความเสมอภาคและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ในสังคมให้ดีขึ้นในหนังสือของท่าน *"Tengku Mahmood Mahyiddeen 1908-1954 : Peranan Sumbangan dan Perjuangannya"* ว่า ในระยะแรกที่เต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนได้กลับไปยังกลันตัน และได้เห็นสภาพสังคมของชาวกลันตันที่ยากลำบากและประสบกับปัญหามากมาย ดังนั้นท่านจึงมีแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงสังคมของชาวกลันตัน ให้มีความเจริญก้าวหน้าเทียบเท่ากับสังคมอื่นก้าวแรกที่จะพัฒนาสังคมไปสู่ความสำเร็จ คือ การปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนชาวมลายูด้วยการยกเลิกแนวความคิดเก่า ๆ ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ยกเลิกแนวความคิดที่ยึดติดอยู่กับยศของตนเอง เช่น เต็งกู เอ็งกู ราชยา เป็นต้น ท่านได้ยกเลิกยศ "เต็งกู" ที่นำหน้าชื่อและวงศ์ตระกูลของท่านเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนชาวมลายู ทั้งนี้ท่านคิดว่าความสูงส่งของคนคนหนึ่งนั้นมิได้อยู่ที่ยศหรือตำแหน่ง แต่จะมองที่การใช้ชีวิต การเป็นอยู่ของบุคคลนั้นในแต่ละวันมากกว่าทั้งในด้านมารยาท ความประพฤติและความใฝ่ฝันของแต่ละคน

3.2 แนวคิดด้านการศึกษา

นิอันวาร (Nik Anuar, 1978 : 40-41) ได้อธิบายในหนังสือของท่าน *"Mejar Mahmood Mahyiddeen bin Almarhum Sultan Abdul Kadir Kamaruddin : Seorang tokoh Tanahair"* เกี่ยวกับแนวคิดของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนทางการศึกษาว่า เต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนได้กล่าวว่

⁹ คำว่า "โต๊ะครู" จะใช้เรียกหน้าหน้าสำหรับผู้สอนเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม บางครั้งบุคคลเหล่านี้จะเปิดปอเนาะเป็นของตนเอง

การเรียนการสอนจะประสบความสำเร็จนั้นต้องมีการพัฒนาคุณภาพของตัวครูและอาจารย์ผู้สอน ท่านยังมีแนวคิดที่ว่าเมื่อประชาชนมีการศึกษาที่ดีขึ้นก็สามารถที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้นด้วย ดังนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ ปี ค.ศ. 1937 ท่านได้ก่อตั้งโรงเรียนแห่งหนึ่งสำหรับสตรี ชื่อว่าโรงเรียน ไซนับ อิงลิช สกูล (Zainab English School) ที่โกตาบารู โรงเรียนแห่งนี้ถือว่าเป็นโรงเรียนต้นแบบให้กับโรงเรียนอื่นๆ

3.3 แนวคิดด้านการเมืองการปกครอง

มูฮัมมัด ซัมเบอร์รี่ (Mohd. Zamberi, 1993 : 105) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนในหนังสือ “*Umat Islam Patani : Sejarah dan Politik*” ว่า เต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนมีแนวคิดในการต่อสู้เพื่อมาตุภูมิ ต้องการเรียกร้องความเป็นธรรมและการปกครองตนเองของปัตตานีกลับคืนจากประเทศไทยอีกครั้ง และต้องการรวมรัฐมลายูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้เข้าร่วมในองค์กรกัมปาร์กับฝ่ายอังกฤษเพื่อต่อต้านประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากประเทศอังกฤษให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้าหากสามารถเอาชนะประเทศญี่ปุ่นได้ฝ่ายอังกฤษจะช่วยเหลือท่านในการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งการปกครองตนเองของปัตตานีและประเทศมลายูอื่นๆ กลับคืนมาจากประเทศไทย

วัตถุประสงค์

- 1 เพื่อศึกษาชีวประวัติของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีน
- 2 เพื่อศึกษาแนวคิดของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนในการพัฒนาสังคม

ความสำคัญของการวิจัยและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1 ทำให้ทราบเกี่ยวกับชีวประวัติของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีน
- 2 เข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนในการพัฒนาสังคม
- 3 เข้าใจสภาพสังคมและวิถีชีวิตของคนในยุคสมัยของท่าน
- 4 เพื่อเพิ่มประสบการณ์ด้านการวิจัยแก่ผู้วิจัยและเป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ในโอกาสต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

- 1 ศึกษาเกี่ยวกับสภาพของสังคมลายุปัตตานีก่อนสมัยตั้งกมุขมุด มะไฮยิตดินโดยสังเขปทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ การศึกษา และการเมืองการปกครอง
- 2 ศึกษาชีวประวัติของตั้งกมุขมุด มะไฮยิตดิน ประวัติครอบครัว การศึกษาและประสบการณ์การทำงาน การก้าวเข้าสู่การทางการเมืองและบ้านปลายชีวิตของท่าน
- 3 ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดของท่านในการพัฒนาสังคมของชาวมลายูปัตตานี

ข้อตกลงเบื้องต้น

ปัตตานี คำว่า “ปัตตานี” ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะหมายถึง “ปะตานี” หรือราชอาณาจักรมลายูปะตานี (Great Patani) ในยุคต้นจนกระทั่งปี ค.ศ. 1933 อันรวมถึงดินแดนปัตตานี ยะลา นราธิวาส อำเภอบางอำเภอของจังหวัดสงขลา คือ อำเภอจะนะ อำเภอนาทวี อำเภอเทพาและอำเภอสบ้าย้อยในปัจจุบัน และในขณะเดียวกันคำว่า “ปัตตานี” หมายถึง “ปัตตานี” หลังจากปี ค.ศ. 1933 เป็นต้นมากระทั่งปัจจุบัน

นิยามศัพท์เฉพาะ

- 1 แนวคิด คือ อิทธิพลแนวความคิด มุมมอง การอธิบาย พฤติกรรมการปฏิบัติ ผลงานของตั้งกมุขมุด มะไฮยิตดินที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมของชาวมลายูปัตตานี
- 2 พัฒนา คือ การนำแนวความคิดมาใช้ในสังคมชาวมลายูปัตตานีเพื่อให้สังคมลายุปัตตานีมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น จัดความขัดแย้ง ไม่ลงรอยกันที่มีอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลให้หมดไป หรือทำให้ระบบความสัมพันธ์มีความราบรื่นกลมกลืนมากกว่าที่เป็นอยู่
- 3.สังคม คือ สังคมชาวมลายูปัตตานี อันหมายถึงราชอาณาจักรมลายูปัตตานี (Great Patani) ประกอบด้วยพื้นที่ที่เป็นจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส อำเภอจะนะ อำเภอนาทวีอำเภอเทพาและอำเภอสบ้าย้อยของจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน และคำว่า “สังคม” ในด้านแนวคิดในการพัฒนาสังคมในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หมายถึงสังคมที่รวมถึงการศึกษาและการเมืองการปกครองด้วย เพราะการศึกษาและการเมืองการปกครองเป็นองค์ประกอบของสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติของบุคคล คือ ชีวประวัติของเต็งกู มะฮมุด มะไฮยิดดินพร้อมทั้งแนวความคิดของท่านในการพัฒนาสังคมเป็นประการสำคัญ ทั้งนี้จุดประสงค์หลักเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นประสบการณ์ของท่าน การวิเคราะห์เหตุการณ์เหล่านี้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตของท่าน รวมทั้งความเป็นมาหรือพัฒนาการของปัจจัยดังกล่าว ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินนี้จึงเป็นการศึกษาระดับลึกในเชิงชีวประวัติ และใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) สัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เอกสารชั้นตติยภูมิ (Tertiary Sources) และผู้วิจัยยังได้ใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย ทั้งนี้ข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ที่นำมาเพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับสภาพสังคมมลายูปัตตานีก่อนสมัยของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน ชีวประวัติของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน ประวัติครอบครัวและบั้นปลายชีวิตของท่าน การศึกษา การก้าวเข้าสู่วงการทางการเมือง ด้านแนวคิดของท่านทั้งทางด้านสังคม การศึกษา และการเมืองการปกครอง

ในการศึกษาเรื่องชีวประวัติของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินและแนวคิดในการพัฒนาสังคมชาวมลายูปัตตานีในครั้งนี้ มีวิธีการดำเนินตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1 การรวบรวมข้อมูล

ศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ทุติยภูมิ (Secondary Source) และตติย-ภูมิ (Tertiary Source) ที่เกี่ยวข้องกับสภาพของสังคมปัตตานีก่อนสมัยเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน ทั้งทางด้านสังคม การศึกษา การเมืองการปกครอง เกี่ยวกับชีวประวัติของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินและแนวคิดของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินจากเอกสารภาษาไทย อังกฤษ และภาษามลายู¹⁰

1.1 เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์และพิมพ์แล้ว

1.1.1 เอกสารชั้นปฐมภูมิที่ยังไม่ได้พิมพ์ เช่น พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เรื่องจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128 บันทึกคำเบิกความของพยานโจทก์กรณีคดีของหะยีสุหลง เป็นต้น

1.1.2 เอกสารชั้นปฐมภูมิที่พิมพ์แล้ว เช่น ราชกิจจานุเบกษา

¹⁰ ภาษามลายูที่ใช้อักษรโรมันและอักษรอาหรับเป็นตัวเขียน

1.2 เอกสารที่เป็นเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง หนังสือและวารสารทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษามลายู

1.2.1 วิทยานิพนธ์ เช่น

วิทยานิพนธ์ เรื่อง การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ พ.ศ. 2482-2497 ของเฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง การเสียดรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปليسของไทยให้แก่ อังกฤษใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของสายจิตต์ เหมินทร์

วิทยานิพนธ์ เรื่อง Tengku Mahmood Mahyiddeen 1908 - 1954 : Peranan Sumbangan dan Perjuangannya ของ Aziz Mahmud

1.2.2 หนังสือทั่วไป เช่น หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของปัตตานีของ Ibrahim Syukri หนังสือ Suara Siswa

1.2.3 วารสาร เช่น วารสารรูสมิแล Journal of Southeast Asian Studies

1.3 เอกสารที่เป็นเอกสารชั้นตติยภูมิ (Tertiary Source) ได้แก่ หนังสือทั่วไปทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษามลายู เช่น หนังสือวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย ของ อิมรอน มะลูลีม Sejarah Perjuangan Bangsa Melayu ของ Ibrahim Mahmood

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลดังนี้

1 หอสมุดแห่งชาติ และกองจดหมายเหตุแห่งชาติ

2 หอจดหมายเหตุกรมศิลปากร

3 กองจดหมายเหตุ ประเทศมาเลเซีย (Arkib Nagara Malaysia)

4 พิพิธภัณฑ์แห่งชาติกลันตัน (Museum Nagari Kelantan)

5 หอสมุดกลางหรือสำนักวิทยบริการของมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น หอสมุดจอห์น เอฟ. เคนเนดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี หอสมุดคุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร สำนักวิทยบริการ วิทยาเขตหาดใหญ่ สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมาลายา ประเทศมาเลเซีย (University Malaya) มหาวิทยาลัยแห่งชาติ ประเทศมาเลเซีย (University Kebangsaan Malaysia)

2 สัมภาษณ์ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยทำการสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์อนันต์ นิมะฮุมุด ศาสตราจารย์อับดุลฮอนนี ยะอุบ นายมุฮัมมัด ชัมเบอร์รี่ อับดุลมาลิก นายวันกาเดร์ เจ๊ะมาน นายนิเดร์ วาบาและผู้ไม่ประสงค์ออกนาม โดยมีขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ดังนี้

2.1 เตรียมประเด็นหัวข้อสัมภาษณ์ที่ต้องการสัมภาษณ์ และให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ

2.2 นัดหมายกับผู้ที่ต้องการสัมภาษณ์ล่วงหน้า

2.3 ทำการสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์อนันต์ นิมะฮุมุด มุฮัมมัด ชัมเบอร์รี่ อับดุลมาลิก วันกาเดร์ เจ๊ะมาน ศาสตราจารย์อับดุลฮอนนี ยะอุบ นิเดร์ วาบา อดีตคณะโต๊ะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดปัตตานีและผู้ไม่ประสงค์ออกนาม

- 3 ตรวจสอบข้อมูลโดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งภายใน (Internal) และภายนอก (External) และนำข้อมูลมาเปรียบเทียบว่าสอดคล้องและขัดแย้งกันอย่างไร
- 4 จัดแบ่งหมวดหมู่ของข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูลตามหัวข้อใหญ่และย่อยแล้วค้นหาข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับหัวข้อย่อย
- 5 วิเคราะห์ข้อมูลตามหัวข้อที่กำหนด
- 6 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ
- 7 เขียนรายงาน